نیکۆلۆ ماکیاڤیللی
١٤٦٩ - ١٥٢٧

د. مەهدی مەحفوز
لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

یەکەم/
کۆمەڵگەی ئیتاڵی لە سەردەمی «ماکیاڤیللی»دا:

هێزی نوێی بازرگانی و پیشەسازی لە ئیتاڵیای سەردەمی «ماکیاڤیللی»دا، هۆکارێک بوون بۆ تێکوپێکدانی سستمی کۆن، بەڵام لەبەر هۆکارگەلێکی سیاسی (کە دواتر دێینە سەر باسکردنیان)، هێزی دژە گۆڕان توانی کاریگەری ئەو هێزانە کەم کاتەوەو دەرەنجامەکانیشی دوابخات. «ماکیاڤیللی» سەروەختێک دەینوسی، ئیتاڵیا بەسەر پێنج هەرێمی ناکۆک و دژ بەیەکدا دابەش بوو بوو.

١-شانشینی ناپۆلی لە باشور.

٢-دۆقیە میلانۆ لە باکوری خۆرئاوا.

٣-کۆمارێکی ئۆرستۆکراتی لە ڤینیسیا لە باکوری خۆرهەڵات.

٤-کۆماری فلۆرنسا.

٥-دەوڵەتی پاپ لە ناوەڕاستی وڵاتدا.

ڕمانی کۆماری فلۆرنسا (ساڵی ١٥١٢) لەسەر دەستی بنەماڵەی «میدیتچی»، کاریگەری گەورەی لەسەر ژیان و نوسینە سیاسیەکانی «ماکیاڤیللی» بە جێهێشت. لەو قۆناغەی مێژوی وڵاتی ئیتاڵیادا، «پاپاکان» دزێوترین دەستەو تاقمێک بوون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا توانیبویان دەوڵەتەکەیان بکەنە چاکترین دەوڵەت لە ئیتاڵیادا. «پاپا» وەکی تێکڕای فەرمانڕەواکانی دی، بوو بە

فەرمانڕەوایەکی ئیتاڵیایی. واتە پلە و پایەی «پاپا» لە پۆستێکی ئایینیەوە گۆڕا بۆ پۆستێکی دنیای، ئەویش لە پێناو هێشتنەوەی دەسەڵاتی خۆیان بەسەر ناوەڕاستی وڵاتی ئیتاڵیادا.

سەرەڕای تۆکمەیی دەسەڵاتی، بەڵام «پاپا» نەیتوانی یەکیەتی و نیشتمانی و یەکپارچەیی خاکی ئیتاڵیا بپارێزێت، وەک «ماکیاڤیللی» باسی دەکات: (وڵات لە دۆخێکی سیاسی مەنگ و پەنگخواردودا جێهێڵرابوو). هیچ هێزێکی گەورە و کاریگەریش پەیدا نەبوو، بتوانێت تەواوی ئیتاڵیا یەک بخات. «ماکیاڤیللی» بەرپرسیارێتی ئەو دۆخە ناهەموارە دەخاتە ئەستۆی کڵێسا، چونکە «پاپا» بۆ خۆی لەوە لاوازتر بوو بتوانێت بەو ئەرکە هەستێت، هاوکات ڕێگەشی بە هیچ فەرمانڕەوایەکی دیکە نەدەدا، ئەو کارە بکات. کڵێسا بەهۆی پەیوەندیە نێو دەوڵەتیە چەپەڵ و شەڕانگێزەکانیەوە، توانی هێزی بیانی پەلکێشی وڵات بکات، کارێک کە بووە مایەی بێزاری «ماکیاڤیللی» و وایلێکرد بە تەوس و گاڵتەجاڕیەوە پەلاماری کڵێسا بدات.

"ماکیاڤیللی» پێیوابوو کۆمەڵگەی ئیتاڵی و سیاسەتی ئیتاڵی، ئەو دۆخی پشێوی و بێسەر و بەریەیان نیشان دەدا کە سستمی سیاسی و دامودەزگاکانی وڵات دوچاری بوو بوون. دۆخێک کە گەندەڵی سیاسی و ئەخلاقی گەیشتبووە ترۆپک. بەمجۆرە دامودەزگا مەدەنیەکان مەحفبونەوەو زەبر و زەنگ و پاکتاوکردن، بونە ئامرازێکی ئاسایی حوکمڕانی. لە بەرامبەریشدا بیروباوەڕی ڕاست و دروست و ڕاستگۆیی، بوونە نیشانەی گەمژەیی و ساویلکەی و هێز و فرت و فێڵیش، بوونە کلیلی سەرکەوتن.

ئەو قۆناغەی کۆمەڵگەی ئیتاڵی دەکرێت بە سەردەمی (چەتە و ناقۆڵاکان) ناودێر بکرێت، کۆمەڵگەیەک ڕێک لەگەڵ ئەو وتەزایەی «ئەرستۆ»دا یەک دەهاتەوە کە دەڵێت: (مرۆڤ کاتێک لە یاسا و دادپەروەری تەوەلا دەبێت، دەبێتە بەدترین ئاژەڵ). بۆ بەگژاچونەوەی ئەو واقیعە ناهەموارە، «ماکیاڤیللی» بانگەشەی بۆ ئەو تیۆریا سیاسیە دەکرد کە باس لە (میرو دەسەڵاتدارێکی بەشان و شکۆ) دەکات.

دووەم/
ژیانی «ماکیاڤیللی»:

"ماکیاڤیللی» بە خراپی ناوبانگی ڕۆشتووە و ماکیاڤیلیزم بۆتە هاوتای فرت و فێڵێکی بێ سنور. تەنانەت بە یەکێک لە ئیبلیسەکانی درامای ئەوروپی ناو دەبرێت و هەندێ جاریش دەیکەنە هاوتای ئیبلیس خۆی[1]. «ماکیاڤیللی» ساڵی ١٤٦٩ لە بنەماڵەیەکی دیاری شاری فلۆرنسای ئیتاڵیا هاتۆتە دنیاوە. مانەوەی لەو شارەدا بواری بۆ ڕەخساند تا بە چاوی خۆی، گۆڕانکاریە سەرەکیەکان لە پێکهاتەی سستمی سیاسی فلۆرنسادا ببینێت. حوکمڕانی بنەماڵەی میدیتچی تا ساڵی ١٤٩٤ خایاند و پاشان دەسەڵات دەکەوێتە دەست «ساڤونارۆلا»[2]. «ساڤونارۆلا» پیاوێکی ئایینی بوو، بۆ ماوەی سێ ساڵ بە ئاگر و ئاسن حوکمی فلۆرنسای کرد و سەرەنجامی ئەوەش سەری تیاچوو. ئەمە بواری بۆ هاتنە ئارای سستمێکی کۆماری ڕەخساند کە لە ساڵی ١٤٩٨ تا ساڵی ١٥١٢ بەردەوامبوو، دوای ئەوە بنەماڵەی میدیتچی گەڕانەوە سەر کورسی حوکمڕانی. بەو پێیەی باوکی یاسا ناسێکی

دیار و دایکیشی ئاشنایەتیەکی چاکی لەگەڵ شیعردانانەدا هەبوو، «ماکیاڤیللی»حەزێکی زۆری بە خوێندنەوەی کتێب هەبوو. ئەو پەیوەندیە بەرفراوانەشی کە لەگەڵ نوسەران و بیریارانی ئەو سەردەمەدا هەیبوو، وایانلێکرد ڕۆشنبیریەکی لیبرالی بەرفراوان لە بواری یاسا و سیاسەت و مێژوو و فەلسەفەدا بەدەست بێنێ. ئەمەش هەلی ئەوەی بۆ ڕەخساند، تا پۆستی ڕاوێژکاری گشتی دەوڵەت لە کۆماری فلۆرنسادا وەرگرێت و بۆ ماوەی چواردە ساڵ لەو پۆستەدا بمێنێتەوە، تا کۆتایی سەردەمی کۆماری لە ساڵی ١٥١٢. لەو ساڵەدا بنەماڵەی میدیتچی سەرلەنوێ و بەهۆی دەسوەردانی وڵاتانی بیانی لە کاروباری ناوخۆی ئیتاڵیا، گەڕانەوە سەر حوکمڕانی و جارێکی تر دەسەڵاتیان گرتەوە دەست.

ئەو پۆستە لە ژیانی «ماکیاڤیللی»دا گرنگ بوو، لەبەرئەوەی بواری بۆ ڕەخساند ڕاستەوخۆ ئاگاداری کاروباری سیاسی دەوڵەت بێت، لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوە. «ماکیاڤیللی» زۆر جار بە ئەرکی دیبلۆماتی چۆتە دەرەوەی فلۆرنسا، بۆ نمونە چوار جار چۆتە لای پادشای فەرەنسا و جارێک بۆ لای ئیمپراتۆری ئەڵەمانیا و دوو جار بۆ لای «پاپا» و چەند جارێکیش بۆ لای قەیسەر «سیزار بۆرگیا» کە «ماکیاڤیللی» پێی سەرسام بووە[٣].

ئەو پۆستە باڵایە وایکرد، «ماکیاڤیللی» لە نهێنی و پێچ و پەناکانی دنیای سیاسەت حاڵی بێت، هەموو ئەمانەش لە نوسینەکانیدا باس بکات، ئەو نوسینانەی لە گوندەکانی تۆسکانیدا نوسینی، دوای ئەوەی بنەماڵەی میدیتچی بە تۆمەتی بەشداریکردنی لە پلانی کۆماریەکاندا بۆ کۆتایهێنان بە دەسەڵاتی بنەماڵە فەرمانڕەواکەیان، تۆمەتباریان کرد و وەک نەفیکراوێک ڕەوانەی ئەوێیان کرد. «ماکیاڤیللی» ماوەی دوانزە ساڵێک گۆشەگیر و دەستبەسەر، دوور لە وەزیفە مایەوە و بە درێژایی ئەو ماوەیەش چاوەڕێی ئەوەبوو لێی خۆش بن و بگەڕێتەوە سەر کارەکەی جارانی، بەڵام بێ سوود بوو. تا لە ساڵی ١٥٢٧ دا کۆچی دوایی کرد و میراتیەکی فیکریی گەورە و گرانی لە دوای خۆی بەجێهێشت، ئەو میراتیە فیکریە بە گرنگترین شتێک ئەژمار دەکرێت کە لەو سەردەمەدا نوسرابێت.

لە گرنگترین ئەو بەرهەمانەی «ماکیاڤیللی» لە دوای خۆی بەجێیهێشت، کتێبی (میر)ە کە لە ساڵی ١٥١٣ دا نوسیویەتی، لەگەڵ کتێبی (دەمەتەقێ) ساڵی ١٥١٩، (هونەری جەنگ) لە نێوان ساڵانی ١٥١٩ و ١٥٢٠ دا، دواجار کتێبی (مێژووی فلۆرنسا) کە لە ساڵی ١٥٢٥ دا بڵاوکرایەوە. لە نێو ئەم چوار کتێبەدا، گرنگی فیکری و سیاسی «ماکیاڤیللی» لە دوو کتێبی یەکەمدایە کە بریتین لە: (میر) و (دەمەتەقێ). هەر بۆیە ئێمەش لەم وتارەماندا گرنگی بەم دوو کتێبە دەدەین.

بیرو بۆچونە سیاسیەکانی «ماکیاڤیللی» بە ڕوون و ڕەوانی لە هەردوو کتێبی (میر) و (دەمەتەقێ)دا دەبینرێن. لە (میر)دا «ماکیاڤیللی» جۆر و شێوازی میرنشین و حکومەتە ڕەهاکان دیاری دەکات، لەگەڵ ئەو شێوازی حوکمکردنەی پێویستە بە مەبەستی پارێزگاری لێکردن و پاراستنی لە داڕمان بگیرێتە بەر. هەرچی کتێبی (دەمەتەقێ)شە، ئەوا باس لە کۆمارەکانی ڕۆمان دەکات بەپێی مێژووی ڕۆمانی و بەو شێوەیەی کە «تیتۆس لیڤۆس» نوسیویەتی. لە هەر یەک لەم دوو کتێبەدا ئەو خەسڵەتە سەرەکیانە دەبینین کە «ماکیاڤیللی» پێی دەناسرێت، وەک: (گوێ نەدان بە بەکارهێنانی ئامڕازە نائەخلاقیەکان بۆ گەیشتن بە مەرامی سیاسی و قەناعەتهێنان بەوەی،

حوکمڕانی تاڕادەیەکی زۆر دەرگیری هێز و فرت و فێڵە). هاوکات ئەو دوو کتێبە زیاتر بەلای واقیعدا دەچن، وەک لەوەی قەرەی تیۆریای سیاسی بکەون. واقیعبونی «ماکیاڤیللی»یش لەم دەستەواژەیەدا دەردەکەوێت کە دەڵێت: (بەو پێیەی ئامانجی من سودگەیاندنە بەوانەی لێم تێدەگەن، بۆیە بە چاکم زانی خۆم بە ناوەرۆکی ڕاستەقینەی شتەکانەوە خەریک بکەم، نەک وێنەیەکی فانتازی و دوور لە واقیع بەردەست بخەم. زۆرێک وێنای میرنشین و کۆمار گەلێکیان دەکێشا، کە نە کەس بینیبونی و نە کەس هیچی لەبارەوە دەزانین. جیاوازیەکی گەورە لە نێوان ژیان وەکی خۆی و وەکی ئەوەی دەبێت وا بێت هەیە)[٤].

دیارترین خەسڵەتێک کە «ماکیاڤیللی» هەیبوو، ئەوە بوو بەشێوەیەکی پڕاوپڕ دەربارەی شێوازەکانی حوکمڕانیکردن و ئەو ئامرازانەی دەوڵەتی پێ بەهێزدەبن دەینوسی، لەگەڵ ئەو سیاسەتانەی دەتوانێت لە ڕێیانەوە دەسەڵاتی خۆی پێ بەرفراوان بکات و ئاگادارکردنەوەی حوکمڕانان لەو هەڵانەی دەبنەمایەی لاوازبوون و گلۆربونەوەی سستمی حوکمڕانیەکانیان.

گرتنەبەری ڕێوشوێنی سیاسی و سەربازی، گرنگترین شتێکە ئاوڕیان لێبداتەوەو گرنگی زۆریان پێبدات، هەریەک لەمانەش لە هەموو پێودانگێکی ئایینی و ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی دادەماڵێت. بە بڕوای ئەو مەبەستی سەرەکی لە سیاسەت، پارێزگاریکردنە لە هێزی سیاسی و زیادکردنی ئەو هێزەیە، تەنها پێودانگێکیش کە حوکمی پێ بدات سەرکەوتنیەتی لە بەدیهێنان و جێبەجێکردنی ئەو ئەرکەدا، بەبێ گوێدانە ئەوەی ئەو سیاسەتە دڵڕەقانە و زاڵمانەیە یاخود ناشەرعیە.

«ماکیاڤیللی» زۆر جار باس لەو خەسڵەتە نا- ئەخلاقیانە دەکات کە زۆر لێزانانە بەکاردەهێنرێت بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی حوکمڕانیکردن، ئەمەش دەبێتە خەسڵەتێکی دیاری سیاسەتی «ماکیاڤیللی» و بەر پرسیارە لە بەدناوی ئەو کە بڕوای تەواوی بەوەیە: (الغاية تبرر الوسيلة). بە کورتیەکەی ئەو سیاسەت لە هەموو پێودانگەکانی دیکە جیادەکاتەوەو وەها لە بارەیەوە دەنوسێت وەک ئەوەی بۆ خۆی ئامانج بێت.

سێیەم/
سروشتی مرۆڤ:

بە تێکڕای نوسینە سیاسیەکانی «ماکیاڤیللی» یەوە دیارە کە ئەو باوەڕی بە جێگیری و نەگۆڕانی سروشتی مرۆڤ هەبووەو لەو خەسڵەتە نەگۆڕاوانەشی لە ئەزەلەوە لەگەڵیدایە، خۆپەرستی و دوو دڵی و سپڵەییە. ئەمەش بە ئاشکرا بە خواست و ئارەزووی مرۆڤەکانەوە دیارە، بۆ دەستەبەرکردنی ئارامی و دابینکردنی پێداویستیە سەرەکیەکانی ژیانیان، هەروەها بە ویست و حەزی حوکمڕانەکانەوە دیارە، بۆ پاوانکردنی حوکمڕانی و زیادکردنی دەسەڵات و هەژمونخوازیان. حەزی مرۆڤ بە خاوەنداریێتی زۆر و بێ سنور، وای لێدەکەن هەمیشە لە خەمی پاراستن و زیادکردنی ئەو شتانەدا بێت کە هەیەتی. بەو پێیەی پێویستی مرۆڤ بە هێز و موڵکداریێتی سنوری بۆ نییە، ئەمە وا دەکات مرۆڤەکان لە دۆخێکی کێبڕکێ و ململانێی بەردەوامدا بن و ئەمەش مەترسی هاتنە ئارای پشێوی و نائارامیەکی قووڵ دروست دەکات، گەربێت و بە هێزی یاسا ڕێگیری لێنەکرێت.

لێرەوە پێویستە سیاسەتی حوکمڕانیکردن لەسەر حەقیقەتێکی کۆنکرێتی دابمەزرێت، ئەویش ئەوەیە کە ئاسایش و ئارامی، بەبێ بونی دەسەڵاتێکی بەهێز و تۆکمە دەستەبەر نابێت. یەکێک لەو مەسەلانەی «ماکیاڤیللی» باوەڕی پێی هەبوو، ئەوە بوو مرۆڤ بە گشتی بەدو خراپن و فەرمانڕەوای ژیر و سەرکەوتوش دەبێت، سیاسەتەکانی خۆی لەسەر ئەو بۆچونە دابڕێژێت. لەم بارەیەوە ئەوەتا دەڵێت: (خەڵک و خوا بەگشتی سپڵە و ڕاڕا و دوو ڕوون، خۆیان لە مەترسی بەدوور دەگرن و زۆر بە تەماح و چاوبرسین. تا بزانن بەکەڵکیان دێیت و بە سوودی بۆیان لەگەڵتدان، هەر بۆیە ئامادەن خۆیان و ماڵ و مندالّیان بە قوربانت کەن، بەڵام کە بارت لاربوو دێنەوە بە گژتاو لێت ڕادەپەڕن. پێویستە میر دەست نەبات بۆ موڵک و ماڵاتی خەڵکی، چونکە مرۆڤ لەدەستدانی موڵک و ماڵاتەکەی لە مردنی باوکی بەلاوە قورسترە)[٥]. ئەم وێنە بەدو خراپەی «ماکیاڤیللی» لە سروشتی مرۆڤدا دەیبینێت، بە بۆچونی ئەو پێویستە بکرێتە بنەمایەک بۆ هەر فەرمانڕەوایەک تا سیاسەتی حوکمڕانی و هێزی خۆی لەسەر بونیاد بنێت.

پێویستە حوکمڕانی و هێزی حوکمڕان هەمیشە لەسەر ئەو گریمانەیە دابمەزرێت کە خەڵک بەدو خراپن و مەترسی ڕوودانی پشێوی و نائارامی لە ئان و ساتدایە، ئەوەشی ڕێ بەم دۆخە دەگرێت تەنها هێزی فەرمانڕەوایە کە بەرپەرچی هەموو هەوڵێکی شەڕانگێزانە دەداتەوە. کەواتە «ماکیاڤیللی» پێیوایە، دەبێت دەسەڵاتی فەرمانڕەوا بایەخ بە پێداویستی قوتارکردنی کۆمەڵگە بدات لە پشێوی و نائارامی. بونی هەر لاوازیەک لە حوکمڕانیکردندا، دەبێتە مایەی هەستکردن بە نائارامی و سەرهەڵدانی مەیلی شەڕانگێزی و دوژمنکارانە لەناو مرۆڤەکاندا، بە مەبەستی خۆسەپاندن و پاوانکردنی موڵک و ماڵاتی زیاتر و زۆرتر.

ئەم گریمانە سەرەکیانە دەربارەی سروشتی مرۆڤایەتی، پێویستە لەسەر کەسی فەرمانڕەوا بیانزانێت و لەبیریان نەکات، هاوکات فەرمانڕەوای سەرکەوتوو دەبێت لەگەڵ ئەوەشدا و بەر لە هەر شتێ، کار بکات بۆ دەستەبەرکردن و دابینکردنی ئارامی و ئاسایش بۆ سەروماڵی هاوڵاتیان، چونکە ئەمە گرنگترین و گەورەترین حەز و ئارەزوی مرۆڤە. مرۆڤ ئەوەندە بە تەنگ سەروەت و سامانەکەیەوەیە، ڕەنگە ئاسانتر بێت لە کوشتنی باوکی خۆش بێت، وەک لەوەی ئەوانە ببەخشێت کە موڵک و ماڵاتیان خواردووە. کەواتە فەرمانڕەوای ژیر بە بەڕوای «ماکیاڤیللی»، ڕەنگە خەڵک بکوژێت، بەڵام موڵک و ماڵاتیان زەوت ناکات.

ئەم بیرو بۆچونانە لەمەڕ (خۆپەرستی و خراپەکاری) وەک ئەنگێزەیەکی سەرەکی سروشتی مرۆڤ، بۆیە بوو بوونە جێ بایەخی سەرەکی «ماکیاڤیللی»، چونکە بەشێوەیەک تەشەنەیان سەندبوو لە سەردەمەکەیدا کە بووبوونە خەسڵەتێکی دیاری کۆمەڵگەی ئیتاڵی و پشێویەکی کۆمەڵایەتی گەورەیان خوڵقاندبوو. «ماکیاڤیللی» پێیوابوو کۆمەڵگەی ئیتاڵی کۆمەڵگەیەکی گەندەڵەو لەچاو فەرەنسا و ئیسپانیادا، گەندەڵیەکەی بێ وێنەیە.

(ئەو ڕادەی گەندەڵیەی لە ئیتاڵیادا هەیە، لە هیچ شوێنێکی تر نابینرێت. ڕاستە لە فەرەنسا و ئیسپانیا بەشی خۆیان گەندەڵیان هەیە، بەڵام هەرگیز بەو جۆرەی لای ئێمە نییە. ئەمەش ناگەڕێتەوە بۆ خەسڵەتی خەڵکی ئەو دوو وڵاتە، هێندەی پەیوەندی بەو ڕاستیەوە هەیە کە هەریەک لە فەرەنسا و ئیسپانیا، خاوەن پادشا و دەسەڵاتدارێکی وان کە یەکپارچەیی خاکەکەیان دەپارێزن)[٦].

چوارەم/
ئایین لای «ماکیاڤیللی»:

ئەو هەلومەرجە سیاسی و کۆمەڵایەتیە گەندەڵ و ناهەموارەی لە ئیتاڵیادا لەئارەدا بوو، کاریگەریی گرنگی لەسەر بیروبۆچونەکانی «ماکیاڤیللی» هەبوو. پارچە پارچە بوونی کۆمەڵگەی ئیتاڵی و دابەش بوونی بەسەر چەند دەوڵەتۆکەیەکی ناکۆک و دژ بەیەکدا، وایان لە «ماکیاڤیللی» کرد بە دوای ئەوەدا بگەڕێت کە کێ لەو ڕەوشە بەرپرسیارە، سەرەنجام بینی «پاپا» و کڵێسای مەسیحی بەرپرسیارن لە نەهامەتیەکانی کۆمەڵگەی ئیتاڵی.

«پاپا» لەبری ئەوەی وەک دادوەرێک لە نێوان مەسیحیەکانی تەواوی ئەوروپادا بمێنێتەوە، خۆی وەک هەر فەرمانڕەوایەکی دنیایی لێکرد کە بەدوای هێز و دەسەڵاتدا دەگەڕێت. ئەمەش بووە مایەی خراپتربونی ڕەوشەکە و بوو بە کۆسپ لەبەردەم یەکخستنەوەی خاکی ئیتاڵیادا کە «ماکیاڤیللی» خەونی پێوەدەبینی. تاوانبارکردنی «پاپا» و کڵێسا لەلایەن «ماکیاڤیللی» یەوە، بە بڕوای ئەو لەوێوە سەرچاوە دەگرێت کە مەسیحیەت ڕۆڵی لە سوک تەماشاکردن و بەکەمگرتنی جوامێری و فەزیلەتی سەربازیدا هەبووە و وەک ئایینەکانی دی تەئکیدی لێنەکردونەتەوە.

بە بڕوای ئەو مۆراڵ و ڕەفتاری مەسیحی، تەنها گوزارشت لە خەجاڵەتی و ملکەچی دەکات. (ئاینی ئێمە بەختەوەری گەورە لە ملکەچی و گوێڕایەڵی و بە سوک سەیرکردنی خواستە دنیاییەکاندا دەبینێت، لە کاتێکدا ئایینەکانی دیکە بە پێچەوانەوە، خێر و چاکەی گەورە لە مەزنی ڕۆح و هێزی جەستەدا دەبینن، سیفەتگەلێکی لەمجۆرەش مرۆڤ دەکەنە کەسێکی بەشان و شکۆ. پێموایە ئەم پرانسیپانە بونەتە مایەی ئیفلیجکردنی مرۆڤ و کردونی بە نێچیرێکی ئاسان بۆ ئەوانەی خاوەنی ئەقڵێکی شەڕانگێزانەن و ئەوانە دەتوانن زۆر بە شێنەیی کۆنترۆڵیان بکەن. مرۆڤ بۆ ئەوەی بەهەشتی بەنسیب بێت، هەوڵدەدات خراپەکاری دەسەڵاتدارانی شەڕانگێز قبوڵ بکات، لەبری ئەوەی بەگژیاندا بچێتەوە و بیر لە تۆڵە کردنەوە بکاتەوە)(٧).

ئەم پەرەگرافە لە نوسینەکانی «ماکیاڤیللی»، هەرچەندە لاقرتێی کڵێسای مەسیحی و ڕێنومایییەکانی ئەو ئایینەی پێوە دیارە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو کەسێکی مولحید و خوانەناس بوو، یان هیچ گرنگیەکی بە ئایین و ڕۆڵی بایەخداری ئایین لە کۆمەڵگەدا نەداوە. ئەو کە ڕەخنە لە ئایینی مەسیحی دەگرێت، لەبەر ئەوەیە پێیوایە مەسیحیەت فەزیلەت لە گوێڕایەڵی و گەردنکەچیدا دەبینێت. لە کاتێکدا ئایینەکانی دی، فەزیڵەت لە شکۆی ڕۆح و هێزی جەستەدا دەبینن. ئەمەش مانەوەی دەوڵەت و کۆمەڵگاکان مسۆگەر دەکات و دەیانپارێزێت. بەڕای «ماکیاڤیللی» گرنگی ئایین، لە لایەنە سیاسیەکەیدایە و لەو ڕۆڵەدایە کە لە بەدیهێنانی ئامانجی سیاسیدا دەیگێڕێت. ئایینی ڕاستەقینە و ڕاست و دروست دەشێت بۆ هەموو دەوڵەتێکی کۆماری یان پادشایی یاخود میرنشینێک کە بیەوێت پارێزگاری لە خۆی بکات، گرنگ و پێویست بێت. خراپترین ئاماژەیەک بۆ لەناوچون و ئاوابونی هەر کۆمەڵگە و دەوڵەتێک، بە سوک سەیرکردنی ئایین و ڕێوڕەسمی ئایینیە لەلایەن ئەو کۆمەڵگە و دەوڵەتەوە. بە بۆچونی «ماکیاڤیللی» ئایین دەتوانێت گوێڕایەڵی لە ڕیزی سوپادا و یەکیەتی لەناو میللەتدا زیاد بکات، ترادسیۆن بپارێزێت و شەڕ و

خراپەکاریش کەم کاتەوە... چەندە ترس لە خودا دەبێتە مایەی گەورە بوونی دەوڵەت، نەمانی ئەو ترسەش دەبێتە مایەی بچوکبونەوەو دارمانی[٨].

لێرەوە تێدەگەین بۆچی «ماکیاڤیللی» بانگەواز خوازانی ئایین بە پلەیەک لە خوار دروستکەرانی دەوڵەتەوە دادەنێت، چونکە هیچ دەوڵەتێک بەبێ ئایین بوون و قەوارەی نابێت. واتە بونی ئایین مەرج و پێویستیە بۆ مانەوەو بونی دەوڵەت.

پێنجەم/ مۆراڵ و سیاسەت لای «ماکیاڤیللی»:

کاتێک «ماکیاڤیللی» لە بەرهەمەکانیدا باسی لە پێداویستی سیاسەت دەکرد، دەیویست بە تەواوەتی لە مۆراڵ و ئایینی جیا بکاتەوەو وەک کایەیەکی سەربەخۆ قسەی لەسەر بکات. بەمەش زیاتر لە «ئەرستۆ» نزیک دەبووەوە، بەتایبەت کتێبەکەی (سیاسەت). «ئەرستۆ» لەو کتێبەیدا باس لە چۆنیەتی پاراستنی دەوڵەت دەکات، بەبێ گوێدانە باشی و خراپیەکانی.

مەبەست لەم کارەش ئەوەیە کە «ماکیاڤیللی» پێیوابوو مەبەست لە سیاسەت، هێشتنەوەی هێزی سیاسەتی دەوڵەت و زیادکردنی بەردەوامی ئەو هێزەیە، سەرکەوتن لە بەدیهێنانی ئەوەشدا، بریتیە لە سیاسسەتی ڕاست و دروست، ئیتر ئەگەر ئەو سیاسەتکردنە ناپاک و زاڵمانەبێت یاخود نایاسایی بێت.

بۆ بەدیهێنانی ئامانجێکی سیاسی دیاریکراو، «ماکیاڤیللی» گرتنە بەری هەموو ڕێگایەکی نائەخلاقی (تەنانەت کوشتن و درۆش)، بە ڕەوا دەزانێت و ڕێگەی پێ دەدات. کەواتە گرتنەبەری ڕێگای نائەخلاقی لە پێناو پاراستنی حوکمڕانی و بەهێزکردنی دەسەڵاتدا لەلایەن کەسی فەرمانڕەواوە، شتێکی شەرعی و ڕێپێدراوە. بەڵام لە کاتی گرتنەبەری ئەو ڕێگایانە، دەبێت کەسی فەرمانڕەوا زۆر ژیر و لێزانانە و بە نهێنی کارەکانی بکات، بۆ ئەوەی کۆمەڵگە لە کۆنترۆڵی دەرنەچێت و دوچاری پەرچەکرداری خراپ نەبێت.

«ماکیاڤیللی» زۆر باسی لە بەکارهێنانی شێوازی نائەخلاقیانەو زۆرزانانە کردووە و پیایدا هەڵداوە، لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجە سیاسیەکانی کەسی فەرمانڕەوادا. هەموو ئەمانەش بەرپرسن لەو ناوبانگ خراپیەی «ئەو» کە لە وتەزای (الغاية تبرر الوسيلة)دا کورت دەبێتەوە. ئەو کاتێک سیاسەت جیادەکاتەوەو لە هەموو پێودانگێکی مۆڕاڵی و ئایینی دایدەماڵێت و ستایشی ئەو فەرمانڕەوایانەش دەکات کە گوێ بە بەها ئەخلاقیەکان نادەن، بۆ ئەوەیە پلە و پایەکانیان پارێزراو بێت و دەسەڵاتی خۆیان و دەوڵەتەکەیان بەهێزتر بکەن.

ئەم داماڵین و جیاکردنەوەیەی سیاسەت لە هەموو بەهاو پێودانگێکی ئەخلاقی، هەرگیز بەو مانایە نایەت کە «ماکیاڤیللی» کاریگەری مۆراڵ و ئایینی لەسەر جەماوەر و ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی فەرامۆشکردووە. ئەو کاتێک کە بەهانە دەداتە دەست فەرمانڕەواکان تا بۆ بەدیهێنانی ئامانجە سیاسیەکانیان، ڕێگای نائەخلاقی بگرنەبەر، گومانی لەوە نییە کە دەوڵەتی بەهێز تەنها لەسەر بنەمایەکی پتەو لە ئەخلاق دروست دەبێت. ئەوەتا سەرسامی گەورەی خۆی بە فەزیلەتی ئەخلاقی و مەدەنی ڕۆمانەکان لە کۆندا و سویسریەکان لە سەردەمی خۆیدا نیشان دەدات و

پێیوایە ئەم فەزیلەتانە لە خۆڕا نەهاتوون، بەڵکو بەرهەمی کەش و هەوای ئارامی ژیانی ناوخێزان و سەربەخۆیی لە ژیانی تایبەتی و خاکیبوون لە هەڵسوکەوت و خۆنەویستی و دڵسۆزی نواندن لە جێبەجێکردن و ڕاپەڕاندنی ئەرکە گشتیەکانە، بەڵام ئەم فەزیلەتانە و ئەو ئەخلاقانە نابنە ڕێگر لەبەردەم کەسی فەرمانڕەواو ناچاری ناکەن بەوەی پابەندی ئەو ڕێسا و یاسا مۆراڵی و ئایینیانە بێت کە خەڵک و خوا باوەڕیان پێیەتی. بەمجۆرە «ماکیاڤیللی» دوو پێودانگ بۆ ئەخلاق لە دەوڵەتدا دادەنێت، یەکەمیان بۆ کەسی فەرمانڕەواو ئەوی دیکەیان بۆ هاوڵاتیانی ئاسایی. پێودانگی یەکەمیان بە ڕادەی ئەو سەرکەوتنانە دەپێورێت کە فەرمانڕەوا بەدەستی دێنێت، سەرکەوتویی لە پارێزگاریکردن لە دەسەڵاتەکەی و بەهێزکردنی دەوڵەتەکەی، لە کاتێکدا پێودانگی دووەم، بە ڕادەی ئەو هێزە دەپێورێت کە لە ڕێیەوە هاوڵاتی، ڕەفتار و هەڵسوکەوتی خۆی لەناو گروپ و دەستەیەکی کۆمەڵایەتیدا پێ بڵاودەکاتەوە.

کەواتە لە ڕێی ڕاستی هەڵوێستی لە ئایین و ئاکار، دەکرێت بڵێین «ماکیاڤیللی» بڕوای بە پێداویستی هێزی ڕوحی کۆمەڵگە هەبووە، شانبەشانی هێزی مادی. ئەو پێیوایە پێویستە لەسەر کەسی فەرمانڕەوا ئەو دوو هێزە بۆ کۆمەڵگە بەدی بهێنێت، گەر بیەوێت دەوڵەت بە بەهێزی بمێنێتەوە، لەگەڵ جەختکردنیشی لەسەر ئەوەی نابێت فەرمانڕەوا پابەندی ئەو ڕێسا مۆراڵی و ئایینیانە بێت کە جڵەوی کۆمەڵگە دەکەن، لەبەرئەوەی ئەو هەر لە بنەڕەتەوە پێی وایە کەسی فەرمانڕەوا لە دەرەوەی ئەو گروپ و حەشاماتەیە کە کۆمەڵگەی لێ پێکدێت، یاخود لە پەیوەندییەکی تایبەتیدایە لەگەڵی، بە جۆرێک ئەم پەیوەندییە وای لێدەکات لەسەر و کۆمەڵگەو ڕێسا ئەخلاقیەکانیەوە بێت و لە دەرەوەی بازنەی ئەو ئایینەش بێت کە کۆمەڵگە لەسەریەتی.

مەبەست لە جیاکردنەوەی سیاسەت لە ئایین و مۆراڵ ئەوەیە، «ماکیاڤیللی» پێی خۆش بووە سیاسەت بۆ خۆی ئامانج بێت و زانستێکی ئۆتۆنۆم و سەربەخۆ بێت و لە هەموو پێودانگەکانی تر بەدوور بێت. ئەم دابڕاندن و جیاکردنەوەیەی سیاسەت لە کایەکانی دیکە، پرۆسەیەکە بۆ «ماکیاڤیللی» حساب دەکرێت، لەبەرئەوەی یەکەم کەس بووە هەوڵی ئەوەی داوە دیاردەی سیاسەت و بەتایبەتیش دیاردەی حوکمڕانیکردن، بەشێوەیەکی جیاواز و تایبەت لە لێکۆڵینەوە فەلسەفی و تیۆریەکان تاوتوێ بکات، ئیتر ئەمە لەڕووی ئامانجەوە بێت یان لەڕووی شێوازی لێکۆڵینەوەکەیەوە بێت. بەم جۆرە یەکەمین بەردی بناغەی بۆ دامەزراندنی زانستێکی تایبەت و سەربەخۆ دانا کە ئەویش زانستی سیاسەت بوو.

شەشەم/
ئەرکەکانی فەرمانڕەوا:

ئامانجی سیاسەت لای «ماکیاڤیللی» بریتیە لە پاراستن و زیادکردنی هێزی سیاسی دەوڵەت. سەرکەوتن لە بەدیهێنانی ئەوەشدا ئامانجی سیاسەتە و پێوەری سیاسەتی ڕاستەقینەیە، ئیتر ئەو مومارەسەکردنەی سیاسەت، ڕەوا بێت یان ناڕەوا. «ماکیاڤیللی» بە چاوی خۆی هەلومەرجی ناهەمواری کۆمەڵگەی ئیتاڵی دەبینی کە چۆن بەسەر چەندین دەوڵەتۆکەدا پەرت و دابەش بووە و هەر دەوڵەتۆکەیەکیش دەسەڵاتدارێکی گەندەڵ فەرمانڕەوایەتی دەکات، دەسەڵاتدارێک کە شوێن

بەرژەوەندی تایبەتی خۆی کەوتووەو بەرژەوەندی نەتەوەیی ئیتاڵیای وەلاوە ناوە. لێرەوە خەمی «ماکیاڤیللی» ئەوە بوو میر یاخود فەرمانڕەوایەکی بەهێز بدۆزێتەوە، تا بتوانێت کۆمەڵگەی ئیتاڵی لەو واقیعە سیاسیە دژوار و نابوتە دەربهێنێت.

بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە سیاسیەش، هەموو دەسەڵاتێکی بەخشیبووە فەرمانڕەوا، تەنانەت ئەگەر نائەخلاقیش بێت. هەروەها بە گونجاوی دەزانی فەرمانڕەوا زیاد لە کارەکتەرێکی هەبێت، تا لەگەڵ ئەو هەلومەرجە سیاسیانەدا بگونجێت کە پیایاندا تێدەپەڕێت. بەمجۆرە «ماکیاڤیللی» لە کتێبی (میر)دا، باسی لە هەموو ئەو سیفەت و خەسڵەتانە کردووە کە پێویستە لە فەرمانڕەوای بەهێز و سەرکەوتودا هەبێت و لێیان بەهرەمەند بێت، لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجە سیاسیەکانیدا. ئەم خەسڵەتانە بە پێداویستیەکانی سیاسەتمەداری سەرکەوتوو ئەژماردەکات. بەمجۆرە پێویستە لەسەر (میر)، خۆی وەک کەسێکی بەخشندە و دڵفراوان نیشان بدات، بەڵام تا ئەو ئاستەی نەبێتە مایەی وروژاندنی زۆرینەی گەل. هاوکات پێویستە لەسەری وای نیشانبدات کە کەسێکی لێبوردەیە، بەڵام دەبێت بزانێت لە چ کاتێکدا دەبێت لێبوردەبێت، لەبەرئەوەی لێبوردن ئەگەر لە جێی خۆیدا نەبوو، ئەوا بە خراپ دەشکێتەوە. پێویستە میر لە یەک کاتدا خەڵک خۆشیان بوێت و لێشی بترسن، ئەمەش لەبەرئەوەی کارێکی قورسە، چاکتر وایە تۆقێنەر بێت نەک خۆشەویست. خەڵک بەشێوەیەکی گشتی دوودڵن و خاوەن بڕیار نین، هەرچیەکیان هەبێت لە ناخی خۆیاندا دەیشارنەوە. لە هەڕەشەو مەترسیەکان خۆیان لادەدەن و هەڵپەی دەسکەوت دەکەن. ئەوەندەی لە فەرمانڕەوایەکی سەختگیر دەترسن، ئەوەندە لە سەرکردەیەکی خۆشەویست سڵ ناکەن. سەرکردەی سەختگیریش هەرگیز مانای ئەوە نییە کە بێزراوەو خەڵکی ڕقیان لێیەتی. ڕقهەڵگرتنی خەڵک لە میر کارێکی ترسناکە و هەڕەشەیە بۆی، بۆیە دەبێت ئەوە بەسەر خۆیدا نەهێنێت. بۆ ئەوەی خۆی لە ڕق و توڕەیی خەڵکیش بەدوور بگرێت، پێویستە میر دەستدرێژی نەکاتە سەر موڵک وماڵاتیان، یاخود چاو ببڕێتە شەرەفی ژنەکانیان. شتێکی جوانە میر لە بەڵێنەکانیدا ڕاستگۆ بێت، بەڵام ڕاستگۆیی بۆ هەموو کاتێک دەست نادات. زۆرێک لە میرەکان، لەبەرئەوە لە حوکمڕانیکردنیان سەرکەوتوو بوون و کۆنترۆڵی هاوڵاتیانیان پێکراوە، چونکە بەڵێن شکێنیان کردووە. پێویستە میر ڕوی خۆی بێ جیاوازی وەک مرۆڤ و ئاژەڵ نیشان بدات. چەکی مرۆڤ یاساو ڕاستگۆییە، بەڵام چەکی ئاژەڵ هێز و فرت و فێڵە. لەبەرئەوەی یاسا بە تەنها بەس نییە، بۆیە مرۆڤ ناچار دەبێت زۆر جار پەنا بۆ چەکی ئاژەڵ بەرێت. لەبەرئەوە پێویستە میری سەرکەوتوو لە یەککاتدا خەسڵەتی مرۆڤ و خەسڵەتی ئاژەڵی هەبێت، چونکە هەریەکەیان پاڵپشتی ئەوی دیکەیان دەکات. ئەگەر میر ناچار بێت خەسڵەتی ئاژەڵی هەبێت، پێویستە لەسەری لەیەککاتدا خەسڵەتی شێر و ڕێوی هەڵبژێرێت. لەبەرئەوەی وەک شێرێک پێویستە ڕێوی بێت تا تەڵەکانی بەرپێی خۆی ببینێت، وەک ڕێوییەکیش دەبێت شێر بێت، تا بتوانێت لەبەردەم هەڕەشە و پەلاماری گورگەکاندا پارێزگاری لە خۆی بکات[٩].

دەبێت میر ڕێگە بە کەسی دیکە نەدات ببێتە میرێکی بەهێز و خاوەن دەسەڵات، چونکە بەم کارەی خۆی وێراندەکات. هەروەها پێویستە لە ئاست ئەو کێشانەی دێنە پێش، بێلایەن نەبێت. بێلایەنی هەڵوێستی میرە لاواز و ڕاڕاکانە و دەبێتە مایەی کارەسات و ماڵوێرانی. میر دەبێت ئامۆژگاری کار و ڕاوێژکاری خۆی بێت و هەرکاتێکیش پێویستی بە مۆجیاری کەسانی دی هەبوو،

دەبێت ئەوە بەپێی ویست و ئارەزووی خۆی بێت، نەک بەپێی حەز و ویستی ئەوانی دی.

ئەمانە خەسڵەت گەلێکی پێویستن بۆ هەر میرێکی سەرکەوتوو، بۆیە پێویستە بە ئاشکرا لە ڕەفتار و هەڵسوکەوتیدا ڕەنگ بداتەوە. (ڕەنگە پێویست نەبێت میر خاوەنی هەموو ئەو سیفەتانە بێت، بەڵام گرنگە وا خۆی دەربخات کە هەموو ئەو سیفەتانەی تێدایە. دەتوانم بڵێم: ئەگەر میر خاوەنی ئەم سیفاتانە بوو، هاوکات لە ڕەفتار و هەڵسوکەوتیدا نیشانی دان، ئەوا ڕەنگە زیانی پێ بگەیەنن، لە کاتێکدا چاکتر وایە بە ڕوکەش نیشانی بدات ئەو سیفاتانەی تێدایە. چاکتر وایە بۆ میر خۆی وەک کەسێکی بە بەزەیی و نەرم و نیان و ئیماندار و ڕاستگۆ نیشان بدات... پێویستە ئەوە باش بزانین کە ئەستەمە میر-بە تایبەتی میری نوێ-، لە هەڵسوکەوتیدا ڕەچاوی هەموو ئەو شتانە بکات کە خەڵک بە چاوی پیاو چاک سەیری بکەن، چونکە ئەو لە زۆر کاتدا ناچارە بۆ ئەوەی دەسەلاتی خۆی بپارێزێت، لە دژی مرۆڤایەتی و لە دژی سۆز و بەزەیی و تەنانەت لە دژی خودی ئایین خۆشی کار بکات. پێویستە بیرکردنەوەی نەرم بێت و تا بۆی دەکرێت لە ڕێی خێر لانەدات، بەڵام دەبێت لە کاتی پێویستدا بزانێت چۆن ڕێگەی شەڕ و خراپە دەگرێتە بەر. پێویستە زۆر وریا بێت و قسەیەک نەکات بەدوور بێت لەو پێنج خەسڵەتەی باسمکردن، واتە هەر کاتێک خەڵک بینینی و گوێی لێگرتن، بزانێت میرێکە نەرم و نیانی و بەخشندەیی و مرۆڤدۆستی و شەرەف و بەر لە هەموو شتێکیش ئیمانداری لێدەبارێت. ئەمە گرنگترین شتێکە میر خۆی وا دەربخات، لەبەرئەوەی خەڵک بە شێوەیەکی گشتی، بە چاویان حوکمدەدەن و باوەڕ بەو شتانە دەکەن کە دەیبینن. خەڵک بە زۆری ڕوکار و سەروسەکتت دەبینن و کەمەکێکیان بە چاکی دەتناسن. ئەو ژمارە کەمەش زاتی ئەوە ناکەن بەگژ ڕای زۆرینەدا بچنەوە کە هێز و دەسەلاتی فەرمانڕەوایان لە پشتە)[١٠].

فەرمانڕەوای سەرکەوتوو چەند سیفاتێکی هەیە. هەموو میرێک دەبێت وا خۆی دەربخات کە خاوەنی ئەوانەیە، چونکە ئەو خەسڵەتانە ڕێگە بۆ سەرکەوتنی ئەو کارە سیاسیانە خۆشدەکەن کە میر ئەنجامیان دەدات و وا دەکات هاولاتیانی ڕێزی زیاترو زۆرتری بگرن. لە کاتێکدا ئەگەر میر بە جۆرێک ڕەفتاری کرد کە لەگەڵ ئەم خەسڵەتانەدا بگونجێت، ئەوا پێویستە لەسەری گوێ بە پێودانگە ئەخلاقیەکانی ڕەفتاری نەدات، مادامەکی ئەوە سەرکەوتن و بەردەوامی بۆ حوکمڕانیکردنەکەی مسۆگەر دەکەن، بەبێ ئەوەی ڕێز و خۆشەویستی گەلەکەی لەدەست بدات. ئەوەی لە کارو کردەوەی فەرمانڕەوایاندا بەهێند دەگیرێت، سەرەنجامی ئەو کارانەیە، بەبێ گوێدانە خەسڵەتی ئەو ئامرازانەی بۆ جێبەجێکردن و ڕایکردنی ئەو کارانە بەکارهێنراون. بەمجۆرە (پێویستە میر تەنها بیر لە پاراستنی ژیانی خۆی و دەوڵەتەکەی بکاتەوە). ئەگەر لەوەدا سەرکەوتوو بوو، ئەوا (هەموو ئەو ئامرازانەی پەنای بۆ بردون، بە شتێکی پیرۆز و ڕەوا دەدرێنە قەڵەم و تەواوی خەڵکی ستایشی دەکەن).

حەوتەم/
چاکترین سستمی سیاسی و خولیای نیشتمانی «ماکیاڤیللی»:

لە ڕێی بەرهەمەکانی «ماکیاڤیللی»یەوە سەرنج دەدەین کە سستمی حوکمڕانی بەسەر دوو جۆردا بەشکردووە، جۆرێکیان کۆماری و جۆرەکەی دیکەشیان میرنشین. (تێکڕای ئەو دەوڵەت و

سستمی حوکمڕانیانەی پێشتر و تا ئێستاش خاوەن دەسەڵاتن و حوکم دەکەن، یان کۆمارین یاخود میرنشینین). پێیوایە کۆماریەکان ئەو سستمە سیاسیانەن کە لەسەر ئازادی دامەزراون، بەڵام میرنشینەکان ئەو سستمانەن کە تاکە کەس حوکمی دەکات. لە کتێبی (میر)دا «ماکیاڤیللی» باس لە میرنشینەکان دەکات و پێیوایە چەند جۆر میرنشین هەیە:

١-میرنشینە نوێیەکان: ئەمانە دوو جۆرن: (هەیانە زۆر تازەن و هەشیانە بەرەنجامی پەیوەندیکردنە بە میرنشینێکی بۆماوەییەوە).

٢-میرنشینە ئایینیەکان: ئەگەرچی هیچ گرنگی و بایەخێکی لای «ماکیاڤیللی» نییە، بەڵام لە میرنشینەکانی دی زیاتر دڵنیایی و بەختەوەری تێدایە.

شێوازەکانی دەسەڵات گرتنە دەست لەم میرنشینانەدا بە بۆچونی ئەو، بە چوار ڕێگا دەبێت: (یان بە هێز و توانای مرۆڤ خۆی دەبێت، یاخود بەخت یاوەری دەبێت، یان بە زۆرە ملێی و تاوان دەیکات، یاخود بە ڕەزامەندی هاوڵاتیان).

بەهەرحاڵ «ماکیاڤیللی» لە کتێبی (میر)دا، بەرەو ئەوە دەچێت ستایشی دەسەڵاتی ڕەهای تاکەکەس بکات، ئەو دەسەڵاتەی حساب بۆ هیچ شتێک ناکات و هەرچی ڕێگایە دەیگرێتە بەر بۆ پاراستنی کورسی حوکمڕانی خۆی.

هەرچی سستمی کۆماریشە، ئەوا «ماکیاڤیللی» لە کتێبی (دەمەتەقێ)دا تاوتوێی کردووەو لەوێدا ستایشی سستمی کۆمارییی میللی دەکات و لە سستمی پادشایەتی تاکەکەسی بەچاکتر دەزانێت. لە میانەی ئەو بەراوردکاریەی لە نێوان سستمی پاشایەتی و کۆماریدا دەیکات، بۆمان ڕوندەبێتەوە کە سستمی کۆمارییی میللی بەلاوە پەسەندترە، چونکە تەنها ئەم سستمە لە هەوڵی دەستەبەرکردنی بەرژەوەندی گشتیدایە، تەنانەت ئەگەر لەسەر حسابی بەرژەوەندی تایبەتیش بێت. هەروەها ئەم سستمە بەهۆی ئەو ئازادیەی فەراهەمی دەکات، دەوڵەت دەتوانێت برەو بە تواناکانی و سەروەت و سامانی بدات، لە کاتێکدا حوکمی تاکەکەسی سەرەڕای تەوقدانی ئازادیەکان، تەنها لە خەمی بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی کەسی فەرمانڕەوادایە. هاوکات لەسەر ئاستی چونیەکی و یەکسانیش، تەنها لە سستمە کۆماریەکاندا هەیە و جیاوازی و نایەکسانیش لە سایەی ڕژێمی پادشایەتیدا دەبینرێت.

سەرەڕای ئەوەش سستمی کۆماری توانای نوێبونەوەو گەشەکردنی هەیە، بەڵام سستمی پادشایەتی چەقبەستووەو بەگژ هەموو نوێبونەوەیەکدا دەچێتەوە. لەلایەکی دیکەوە سستمی کۆماری بوار لەبەردەم توانا و بەهرەکاندا دەڕەخسێنێ و دادپەروەری و یەکسانی فەراهەم دەکات، لە کاتێکدا سستمی پادشایەتی و بەپێی سروشتی بۆماوەیی خۆی، ئەوا لەگەڵ دادپەروەریدا یەک نایەتەوەو بەهرەو تواناکان نابوت دەکات. لە خەسڵەتەکانی دیکەی سستمی کۆماری ئەوەیە کە زیاد لە سستمی پادشایەتی، ڕێز لە ڕێکەوتن و پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان دەگرێت، چونکە لە سستمی پادشایەتیدا ڕەنگە پادشا بەڵێنەکانی خۆی نەباتە سەر، گەر بزانێت جێبەجێکردنیان لەگەڵ بەرژەوەندییە تایبەتیەکانیدا ناگونجێن.

نیشاندانی لایەنە پۆزەتیڤەکانی سستمی کۆماری لە کتێبی (دەمەتەقێ)دا، پێمان دەڵێن «ماکیاڤیللی» خوازیاری پراکتیزەکردنی ئەو سستمی حوکمڕانیە بووە لە وڵاتەکەیدا و بە ئومێدی

ئەوە بووە، کۆماری ئیتاڵیا بەشێوەی کۆمارەکانی ڕۆمانی کۆن چێ ببێت، بە جۆرێک خاوەن سوپایەکی بەهێز بێت و ئاستێکی بەرز و نۆرماڵی لە ئازادی مەدەنی تێدا بەرقەرار بێت. بەڵام گەندەڵی و ناهەمواری بارودۆخی کۆمەڵگەی ئیتاڵی، وایان لە «ماکیاڤیللی» کرد درک بە سەختی و گرانی چاکسازی و ڕزگارکردنی کۆمەڵگەی ئیتاڵی بکات، لە ڕێگەی سستمی کۆمارییەوە. لە هەمان کاتدا قەناعەت بەوە بهێنێ کە ئەنجامدانی ئەو کارە لەڕێی میرێکی بەهێزەوە دەبێت، واتە ئەوەی بە ئازادی دەسگیر نابێت بە دیکتاتۆری و زوڵم و زۆر بەدیبهێندێت. دارمانی ئەخلاق و نەمانی فەزیلەت لای خەڵکی لەلایەک و سوکایەتیکردنی فەرمانڕەوایان بەو ئەرکە گشتیانەی لەسەر شانیانە لە لایەکی دیکەوە، هێنانە ئارای سستمێکی حوکمڕانی کۆماری دەکاتە شتێکی مەحاڵ.

ڕونتر بڵێین: (ماکیاڤیللی پێیوابوو سستمی کۆماری چاکترین مۆدێلی حوکمڕانییە، بەڵام تەنها بۆ ئەو میللەتانە دەست دەدات کە پابەندی ئەخلاقی بەرزن. هەرچی ئەو میللەتانەشە کە پابەندی ئەخلاق و ئایین نین، وەک میللەتی دارماوی ئیتاڵیا، ئەوا جگە لە سستمێکی حوکمڕانی ستەمکاری ڕەها، هیچی تر بە دەردی نایەت. ئەم حوکمە ستەمکارییە دەتوانێت لە ڕێی هێزەوە، ئەخلاقی بەرز لە ناو هاوڵاتیاندا بچێنێ و هەرکارتێکیش ئەم ئاکارە بەرز و باشە هەموانی گرتەوە، دوای ئەوە میللەت دەتوانێت شان بداتە بەر باری حوکمڕانی. ماکیاڤیللی و بەپێی ئەم قەناعەتانەی، پێیوابوو ئەگەری دامەزراندنی سستمی کۆماری لە هیچ جێیەکدا نییە، مەگەر تەنها لە سویسراو چەند هەرێم و ناوچەیەکی ئەڵەمانیادا نەبێت، لەبەرئەوەی ژیانی مەدەنی لەو شوێنانە بە پاکی ماوەتەوەو خەڵکیش ئەخلاق بەرزی خۆیان پاراستووە).

بەمجۆرە دەتوانین بڵێین «ماکیاڤیللی» بۆ ئەوەی لە نێوان ئەو دوو هەڵوێستە ناکۆک و دژ بەیەکەیدا، سەر دەربکات کە لەلایەک بە سستمی پادشایەتی ڕەها سەرسام بووە، بۆ خاتری یەکخستنەوەی ئیتاڵیا و لەلایەکی دیکەش سستمی کۆماری بە چاکترین سستمی حوکمڕانی زانیووە، گەیشتۆتە ئەو دەرەنجامەی کە ئەو تا ئەو شوێنە بڕوای بە سستمی پادشایەتی ڕەها هەیە کە دەوڵەتی تازە لە سەرەتای دروستبونیدا بێت، یاخود لەسەر وەختی چاکسازیکردندا بێت بۆ قوتاربون لە گەندەڵی، بەڵام دوای ئەوەی ئەم دەوڵەتە بارودۆخی دامەزراو دەبێت و لە گەندەڵی دەرباز دەبێت و میللەت ئەخلاق و فەزیلەتی بۆ دەگەڕێتەوە، ئەو کات دەکرێت سستمی کۆماری جێبەجێ بکرێت.

هەشتەم/
گرنگی یاسا:

ئەگەرچی «ماکیاڤیللی» لە کتێبی (میر)دا داکۆکی لە سستمی پادشایەتی ڕەها دەکات و لە کتێبی (دەمەتەقێ)شدا، سستمی کۆماری بە چاکترین سستم دادەنێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر لەسەر ئەو قەناعەتە نەگۆڕەی خۆیەتی کە سەلامەتی و مانەوەی دەوڵەت بەشێوەیەکی سەرەکی دەرگیری چاکی و نۆرماڵی یاساکەیەتی، چونکە فەزیلەتی مەدەنی هاوڵاتیان لە یاساوە سەرچاوە دەگرێت. کەواتە حوکمڕانی ئارام و دامەزراو لە سستمی کۆماری یاخود لە پادشایەتی ڕەهادا بە ڕای

«ماکیاڤیللی»، پەیوەستە بە چاکی و لەباری یاساکانیەوە. هیچ شتێک لە سەرپێچیکردنی یاسا لەلایەن فەرمانڕەوایانەوە، مەترسی بۆ سەر ئارامی و ئۆقرەیی حوکم دروست ناکات. لێرەوەو لەبەر گرنگی تایبەتی یاساکان، پێویستە ئەرکی نوسینەوەی ئەو یاسایانە بە یاسادانەرێک بسپێردرێت، ئیتر ئەگەر ئەوە بۆ بونیادنانی دەوڵەتێکی سەرکەوتوو بێت یاخود بۆ دروستکردنی کۆمەڵگەیەکی چاک و تەندروست بێت.

بەو پێیەی فەزیلەت و ئەخلاق لە یاساوە سەرچاوە دەگرن و دروست دەبن، هەروەها لەبەرئەوەی کۆمەڵگەی گەندەڵ توانای ئەوەی نییە خۆی چاک بکات، ئەوا تەنها یاسا دانەرێک دەتوانێت ڕێنوێنی بکات و بیگەڕێنێتەوە بۆ سەر ئەو پرانسیپە ئەخلاقیانەی بۆی داناون. بە پشت بەستنی بە یاساکان، دەتوانین بڵێین «ماکیاڤیللی» بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵگە، هەر بە تەنها گرنگی بە لایەنی سیاسی نەداوە، بەڵکو بە بایەخی زیاترەوە بە لایەنی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی میللەتەوە خەریک بووە. هەروەها مافی بە فەرمانڕەوای خاوەن دەسەڵاتی ڕەهاش داوە تا ئەو یاسایانە بسەپێنێت کە فەزیلەت و ئەخلاق لە کۆمەڵگەدا دەچێنن و بۆشی هەیە هەموو ئامرازێک لە پێناو چەسپاندنی ئەو یاسایانەدا بەکاربهێنێت، چونکە بەو جۆرە دەتوانێت گەندەڵی لە کۆمەڵگەدا بنەبڕ بکات و دەوڵەتێکی چالاک و سەرکەوتوش دامەزرێنێت. یاسادانەر ئەو ئەندازیارە نییە کە هەر بە تەنها دەوڵەت بونیاد دەنێت، بەڵکو ئەندازیاری کۆمەڵگەشە بەهەموو لایەنە ئەخلاقی و ئاینی و ئابوریەکانیەوە(١١).

سەرەڕای ناکۆکی هەڵوێستی لە سستمی پادشایەتی و سستمی کۆماری، بەڵام «ماکیاڤیللی» ڕقێکی زۆری لە ئۆرستۆکراتیەت و خانەدانەکان هەبوو، چونکە پێی وابوو بەرژەوەندی خانەدانەکان هەرگیز لەگەڵ بەرژەوەندی گشتیدا ناگونجێت. خانەدانەکان جگە لە کەڵەکەکردنی سەروەت و سامانی زیاتر و دابینکردنی خەرجی زۆرتر بۆ حەز و ئارەزووەکانیان، خەمێکی دیکەیان نییە. ئەوانە کەسانێکی زەغەل و کارنەکەرن و لەسەر دەسکەوت و قازانجی موڵک وماڵاتەکانیان دەژین، بەبێ ئەوەی خزمەتێکی بەکەڵکی کۆمەڵگەکەیان بکەن. ئەوان لە هەر جێیەک بن، دوژمنی هەموو حوکمێکی مەدەنین، بۆیە پێویستە لەسەر فەرمانڕەوا ئیتر لە سستمی کۆماریدا بێت یان پادشایەتی، سەرکوتیان بکات و نەیانهێڵێت.

«ماکیاڤیللی» لە پاڵ ڕقی زۆری لە خانەدانەکان، بێزاری و توڕەیی خۆشی لە دەست لەشکری بەکرێگیراوەکان دەردەبڕێت کە بۆ بەرگریکردن لە دەوڵەت بەکاردەهێنرێن. پێی وابوو ئەوانە بەشێکن لە شلۆقی و پشێوی بارودۆخەکە لە ئیتاڵیا، چونکە هەوڵی بەردەوامیان بۆ دەسکەوتنی پارە، وایان لێدەکات بێ گوێدانە هیچ دڵسۆزی و خۆنەویستیەک، دەستبەرداری ئەم میر بن و پاڵ بدەن بە میرێکی ترەوە. (بەکرێگیراوەکان ئەو چەتە کاسەلێس و چڵکاوخۆرانەن کە ساز و ئامادەی شەڕن لە پێناو هەرکەسێکدا زۆرترین پاداشتیان بداتێ. ئەمانە دڵسۆزی کەس نین و زۆر جاریش لە دوژمن جێی مەترسی ترن بۆ سەر ئەو کەسەی بەکرێیان دەگرێت و کاریان پێ دەکات. ئەم بەکرێگیراوانەی توانیان ترس و تۆقاندن لە ئیتاڵیادا بچێنن، دەستەوستانی خۆیان لە بەرامبەر ئەو هێزانەدا نیشان دا کە لە فەرەنساوە هاتبوون و لە ڕووی دیسپلینەوە چاکتر و لە ڕووی ئینتیماو وەلائیشەوە دامەزراوتر بوون)(١٢). بەمجۆرە «ماکیاڤیللی» سەرسامی خۆی بە فەرەنسا دەردەبڕی، دوای دامەزراندنی سوپا بەهێزەکەی کە بە چاکترین شێوە مەشق درابوو. ئەو پێیوابوو مەشقدانی

سوپایەک لە هاوڵاتیان، یەکەمین پێداویستی دروستبونی دەوڵەتێکی بەهێزە. هێزی کاسەلێس و بەکرێگیراو، مایەیماڵوێرانیە بۆ ئەو فەرمانڕەوایەی پشتی پێدەبەستێت، چونکە لە ڕووی داراییەوە مایە پوچی دەکات و هەرکاتێکیش دوچاری تەنگانە هات، دەستبەرداری دەبن و وازی لێدێنن.

بەمجۆرە «ماکیاڤیللی» دەیویست تەواوی ئەو هاوڵاتیانەی توانای جەستەییان هەیە و تەمەنیان لە نێوان حەڤدە بۆ حەفتا ساڵیدا دەبێت، بخاتە ژێر باری مەشقی سەربازییەوە، چونکە بەهێزێکی واوە، هەموو فەرمانڕەوایەک دەتوانێت بەرگری لە دەسەڵاتەکەی بکات و سنوری دەوڵەتەکەشی فراوانتر بکات. گەرنا ئەوا ئەو وڵاتە دەبێتە گۆڕەپانی شەڕی ئەهلی لە ناوخۆدا و لە دەرەوەشدا دەبێتە جێ تەماحی میرو دەسەڵاتدارانی وڵاتانی دراوسێ.

کەواتە بایەخدانی «ماکیاڤیللی» بە گرنگی ڕۆڵی یاسا بۆ دەوڵەت لەگەڵ بونی سوپایەکی نیشتمانی و ڕقی زۆری لە خانەدانەکان، بۆ ئەوە بوو ئیتاڵیا لە ڕووی نەتەوەییەوە یەک بخات و لە هەموو پشێویەکی ناوخۆی و مەترسیەکی دەرەکی دووری بخاتەوە. ئەو لەوەدا ڕون و ڕەوان بوو کە دەیوت: (مرۆڤ لە پێناو نیشتمانەکەیدا، دەبێت هەموو ئەرک و مەسەلەکانی دی وەلاوە بنێت). ئەمەش وایلێکرد دەسەڵاتی پادشایەتی ڕەها بکاتە نمونەیەکی ئایدیالی، بۆ ڕزگارکردنی ئیتاڵیا لەو دۆخە ناهەموارەی تێی کەوتبوو. هەمیشە خەونی ئەوەی هەبوو، لە نێوان ستەمکارانی ئیتاڵیا و تەنانەت لە نێو بنەماڵەی میدیتچیدا، بەڵکو میرێک ڕابێت و خواستی ئەوەی هەبێت ئیتاڵیا بە یەکگرتویی ببینێت، ئەوەندەش بوێر و قارەمان بێت بتوانێت ئەو خواست و خەیاڵە بکاتە واقیع.

لێرەدا دەبێت ئەوەش بڵێین ئومێد خواستن بە ئارامی و یەکیەتی ئیتاڵیا کە هاندەری سەرەکی بزواندنی فیکری «ماکیاڤیللی» بوو، زیاتر شتێکی ویژدانی بوو وەک لەوەی پلانێکی سیاسی عەمەلی بێت بۆ هێنانەدی ئەو ئومێدە، چونکە جگە لە بڕوابونی بەوەی پێویستە ئیتاڵیا بچێتە ژێر ڕکێفی سەرکردایەتی پادشایەکی ڕەها، بە مەبەستی دروستکردنی قەوارەیەکی یەکگرتوو، وەک ئەوەی لە فەرەنسا و ئیسپانیا ڕویدا، شتێکی دیکەی نەبوو کە بشێت ناوی سیاسەتی یەکخستنەوەی ئیتاڵیای لێ بنرێت. هاوکات ئەگەرچی «ماکیاڤیللی» ناوبانگی بە لایەنگری فەرمانڕەوای ستەمکار و سیاسەتی نائەخلاقی ڕۆیشتبوو، بەڵام لە ڕاستیدا ئەو جگە لە هەواداری ئازادی و دیموکراسی و سەروەری گەل و یاسا، شتێکی تر نەبوو.

هەلومەرجی ژیانی خۆی لەو قۆناغە ناهەموارەی مێژووی وڵاتەکەی و گرنگی دانی بە دەستەبەرکردنی یەکیەتی ئیتاڵیا و هەوڵدانی بۆ بەدەستهێنانەوەی پێگەی خۆی لەلای بنەماڵەی مدیتچی، هەموو ئەو هۆکارانە وایان لێکرد کتێبی (میر) بەو شێوەیە بنوسێت و پێشکەشی فەرمانڕەوای نوێی فلۆرنسای بکات و داوای لێبکات کار بۆ یەکیەتی خاکی وڵاتەکەی بکات، بەهەر شێوەیەک بووە.

فەلسەفەکەی بۆ هاتنە ئارای دەسەڵاتێکی ڕەها، لەلایەن زۆربەی میر و فەرمانڕەواکانی وڵاتەوە پێشوازی لێکرا، لەبەر ئەوەی بە بەهانەیەکی بەهێزیان دەزانی بۆ تۆکمەکردنی دەسەڵات و حوکمڕانی خۆیان. ئەوەی جێی داخە ئەوەیە کە کتێبی (دەمەتەقێ) ئەو کتێبەی بیرو بۆچونەکانی خۆی تێدا بەیاندەکات، ئەو نێوبانگەی پەیدا نەکرد وەک کتێبی (میر). گەر ئەوە ببوایە دەیتوانی ئەو وێنە دیسپۆتیزمی و نائەخلاقیەی سەر «ماکیاڤیللی» بسڕێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا «ماکیاڤیللی» هەر بە یەکەمین بیریاری سەردەمی ڕێنیسانس دادەنرێت کە دیاردەی سیاسەتی بەجیا لە دیاردەکانی

دیكە بینیووەو بە میتۆدێكی نوێ و جیاواز لە میتۆدی سەدەكانی ناوەڕاست تاوتوێی كردووە. بە كورتیەكەی ئەو سیاسەتی لە چەمكێكی ئەبستراكت و لە دنیای خەون و خەیاڵەوە داگرتە سەر ئەرزی واقیع، ئەمەش دەسكەوتێكە و بۆ ئەو دەنوسرێت.

پەراوێز و سەرچاوەكان:

١-ئەرنستۆلاندی: ڕێبەرانی فیكری سیاسی- دار النهار للنشر، بیروت – ل ٤٠.

٢-پیاوێكی ئایینی بوو، بۆ ماوەیەكی كەم لە فلۆرەنسا حوكمڕان بوو، كە حوكمێكی ئایینی پەرگیر بوو.

٣-مارسێل بریلۆ: مێژووی فیكری سیاسی – ل ٢٠٧.

٤-نیكۆلۆ ماكیاڤیللی: میر، نەسكی ١٥ وەرگێڕانی: خەیری حەماد، لێكدانەوەی: فاروق سەعد – دار الافاق الجدیدة، بیروت، ١٩٧٧.

٥-نیكولۆ ماكیاڤیللی: میر، نەسكی ١٧.

٦-جۆرج سباین: گەشەكردنی فیكری سیاسی – كتێبی سێیەم، ل ٤٨٠.

٧-جۆرج سباین: ه. س. پ – ل ٤٧٧.

٨-د. ابراهیم اباظة و د. عبد العزیز غنام: مێژووی فیكری سیاسی – دار النجاح، بیروت، ١٩٧٣ – ل ١٨٤.

٩-بڕوانە: نیكۆلۆ ماكیاڤیللی، میر.

١٠-نیكۆلۆماكیاڤیللی: میر، نەسكی ١٨.

١١-جۆرج سباین: گەشەكردنی فیكری سیاسی – ل ٤٨٢.

١٢-نیكۆلۆماكیاڤیللی: میر، نەسكی ١٢.

سەرچاوە:

د. مهدی المحفوظ: اتجاهات الفكر السیاسی فی العصر الحدیث – المؤسسة الجامعیة للدراسات و النشر و التوزیع، بیروت – الطبعة الثالثة، ٢٠٠٧.